

ÜNİVERSİTE REFORMLARI AÇISINDAN YÜKSEKÖĞRETİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Figen (YURTIŞIK) EREN*

ÖZET

İlk olarak Cumhuriyet Devri öncesinde açılan üniversite (Dar-ülfünun) ile başlayan üniversite reformu, Cumhuriyet Döneminde, uygulamada görülen bazı aksaklıklar ve benzeri nedenlerden dolayı 1924, 1933, 1946 ve 1973 yıllarında da devam etmiş ve son olarak bugünkü şeklini almıştır.

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun uygulanmaya başlamasına kadar yapılan üniversite reformları ve bu reformların nedenleri makalemiz içerisinde incelenmiş ve bu reformların karşılaştırmalı olarak analizleri yapılmıştır.

ABSTRACT

Historical Development of University Education From The Point of View of University Reforms

The university reform, beginning with the first university before the republic, continued in 1924, 1933, 1946 and 1973 during the republican age because of some misapplications and similar reasons in practical using. This reform, at last, formed the shape of today's universities by the reform law number 2547.

The university reforms, made until the application of the university law number 2547, have been studied in this article, moreover these reforms have been analyzed by comparing to each other.

Eğitim sisteminin en üstünde yer alan yüksek öğretim, özellikle üniversiteler, yeni düşünce normları geliştirir ve bunları topluma aktarır. Coombs'a göre üniversiteler gerçeklerin bekçisi, yeni gerçeklerin devamlı arayıcısı, dogmanın karşıtı, toplum değerlerinin koruyucusu, gençliğin şekillendiricisi ve geleceğe yol göstericidir. Yüksek öğretim kurumları sadece öğrencilere bilgi aktaran bir sistem değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalarla bilgi üreten ve bilimsel bulguları toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal geleceğinin oluşturulmasında başarı ile kullanacak toplum liderlerinin yetiştirilmesi gibi önemli görevleri üstlenmiş bir sistemdir¹.

* Araş. Gör.; Uludağ Üniversitesi Eğitim Fak. Eğitim Bilimleri Bölümü.

1 Kaya, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Ankara: Erk Matbaa, 1981, s. 237.

Üniversitelerin tarihi gelişimini başlıca altı dönemde toplayabiliriz. Bu dönemler:

- 1- 1924 yılından önceki dönem,
- 2- 1924-1933 dönemi,
- 3- 1933-1946 dönemi,
- 4- 1946-1973 dönemi,
- 5- 1973-1981 dönemi
- 6- 1981 ve sonrası dönemi,

Bu dönemler kısaca aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

1- 1924 YILINDAN ÖNCEKİ DÖNEM

İstanbul'un Türkler tarafından alınması (1453), aynı zamanda İstanbul Üniversitesinin de başlangıç tarihi olmuştur. Fatih'in kurduğu İstanbul Külliyesi bugünkü Üniversitenin çekirdeğidir. Bu üniversiteye (medrese) o kadar önem verilirdi ki, medresenin öğretim üyeleri ve medrese tam bir özerklik içinde çalışıyorlardı.

Tanzimatın ilanıyla, Osmanlı vatandaşı olan her çocuğun yeni ilimleri öğrenmek için okullarda okuması ve memleketin ilerlemesi için Dar-ülfünun (üniversite) yaptırılması için karar alınmış ve zamanın padişahı bu kararı onaylamıştır.

İlk Dar-ülfünun 31 Aralık 1864 tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa zamanında açılmıştır. Ancak binanın yanması nedeniyle 1865 yılında kapanan Dar-ülfünun, 1870 yılında ikinci kez açılmıştır. İkinci Dar-ülfünun'a öğrenciler sınavla alınmışlar ve sınavı başvuran 1000 öğrenciden 450'si kazanmıştır. Bu Dar-ülfünun da 1872 yılında bazı bilgisizlerin tutucu düşünceleri sonucunda kapanmıştır. Üçüncü girişim 1873 yılında Galatasaray'da, dördüncü Dar-ülfünun ise bugünkü İstanbul Kız Lisesinin bulunduğu yerde açılmıştır.

İkinci Meşrutiyetin (1908) ilanından sonra Dar-ülfünun 1909 yılında Zeynep Hanım Konağına naklolmuş ve zamanın Milli Eğitim Bakanı Emrullah Efendi zamanında kanun kuvvetinde bir üniversite kararnamesi yayımlanmıştır.

Emrullah Efendinin çalışmasının sonucu olan 8 Nisan 1912 tarihli bu kanun kuvvetindeki kararnameye göre İstanbul Dar-ülfünunu beş şubeden oluşacaktır. Bunlar: 1- İlahiyat, 2- Hukuk, 3- Tıp, 4- Fen ve 5- Edebiyat fakülteleridir. 11 Ekim 1919'da yürürlüğe giren Dar-ülfünun nizamnamesinin 1. maddesi gereğince Üniversitenin (Dar-ülfünun) bilimsel özerkliğe sahip olduğu ve bir senatosu bulunduğu hükme bağlanmış, fakültelerde sınıf yöntemi kaldırılmış ve sömestre sistemi kabul edilmiştir. Ancak 1919'da kabul edilen bu "Dar-ülfünun Osmanî" nizamnamesi ile bilimsel bir özellik kazanmışsa da mali konular ve atanmalarda son söz Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla padişahta kalmıştır.

Nizamnamenin 19. maddesine göre, rektör öğretim üyeleri arasından seçilen iki kişi arasından atanıyordu. 29. maddeye göre de Fakülte dekanı, fakülte kurulunun önerdiği iki aday arasından rektör tarafından atanıyordu.

2- 1924-1933 DÖNEMİ

Cumhuriyet döneminde 493 no.lu kanun ile 1 NİSAN 1924 yılında İstanbul Dar-ülfünunu, onu oluşturan Tıp, Hukuk, Edebiyat, İlahiyat ve Fen Fakültelerinden

kurulmuş ve bu kanuna göre bilimsel özerklik getirilmiştir (Tablo: 1). 21 Nisan 1924 tarihli Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış bir Dar-ülfünün talimnamesi vardır. Bu talimnamenin 1. ve 2. maddeleri aynen şöyledir:

Madde 1: İstanbul Dar-ülfünunu Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen, İlahiyat fakültelerinden müteşekkildir.

Madde 2: Dar-ülfünün ilmi muhtariyete haizdir.

Bu kanunla Dar-ülfünün tüzel kişilik verilerek talimnamenin 18. maddesinde belirtildiği gibi Maarif Vekili Dar-ülfününun reisi (başkanı) olmakla birlikte rektör yine öğretim üyeleri arasından seçilen iki aday arasından Maarif Vekilinin Seçimi doğrultusunda atanıyordu. Fakülte dekanları da aynı şekilde öğretim üyeleri arasından üç yıl süre ile seçilerek Senato'nun kararı, rektör'ün teklifi ve bakanın tercihi doğrultusunda kurulurdu. Öğretim üyeleri de fakülte kurulunun seçimi ile atanıyordu.

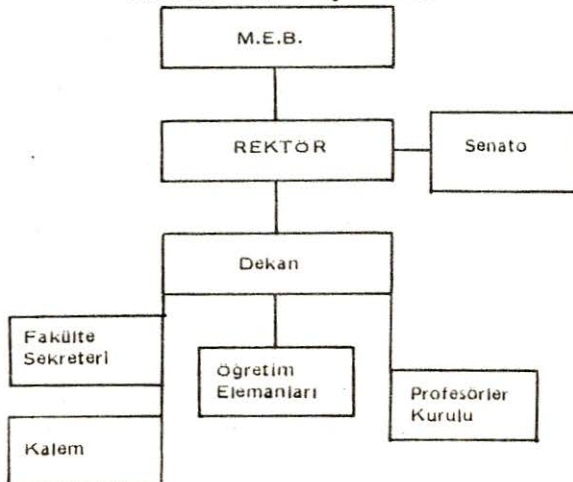
1933 yılında Dar-ülfününun yenileşmesi amacıyla İsviçre'den profesör Albert Malche İstanbul'a davet edilmiş, o zaman ki hükümete Dar-ülfünün hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre hükümetin kararı gereğince Dar-ülfünün tekrar kapanmıştır.

Malche'in raporunda derslerin ansiklopedik bilgileri hiç bir yenilik getirmeden aktardıklarını, hocaların bilimsel araştırma yapmadıklarını öğretimin memleket koşulları ile ilişkisini kaybettiğini, fakültelerin ancak meslek adamı yetiştirdiğini, hiç bir bilim dalında ana kitabın olmadığını ve öğrencilerin çok kötü koşullar içinde öğrenim yaptıklarını belirtmiştir.

Malche'in raporu şöyle son bulmaktadır: "Dar-ülfünün ilmi düşünceyi yaratmakla yükümlüdür. Bunun dışında selamet yoktur. Bu düşünüş öğrenciyi kişisel araştırmaya yöneltme yoluyla ve onlar tarafından ciddi gayret sarfıyla olabilecektir. Raporumda her şey bu koşula bağlıdır."

Bu rapora dayanan bakanlık, İstanbul Dar-ülfünunu kaldıran bir kanun teklifini meclise getirmiştir. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 no.lu kanunla İstanbul Dar-ülfünunu ve fakülteleri kadro ve teşkilatları ile 31 Temmuz 1933 gününde kapatılmıştır.

21 NİSAN 1924 Tarih ve 493 Sayılı Kanuna Göre ÜNİVERSİTE TEŞKİLÂTI

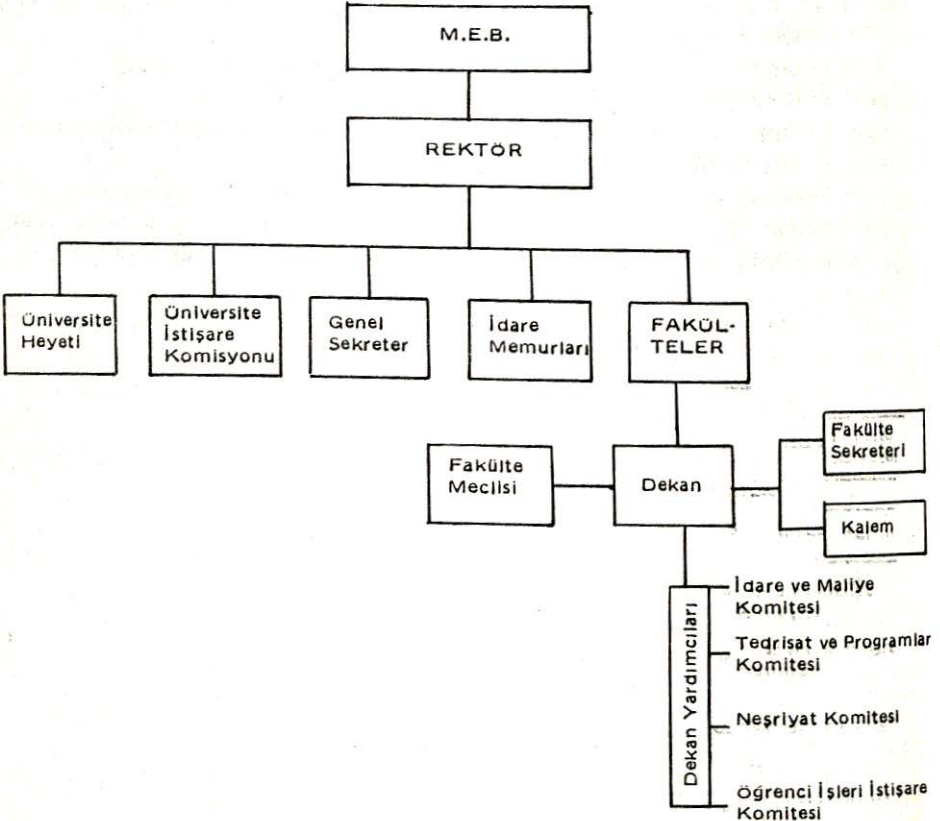
3- 1933-1946 DÖNEMİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1933 yılında Yüksek Öğretimde köklü değişiklikler öngören iki kanun çıkarmıştır. Bunlardan birisi 31 Mayıs 1933 yılında yürürlüğe giren İstanbul Dar-ülfünununun kaldırılması ve yerine İstanbul Üniversitesinin kurulması ile ilgili 2252 sayılı kanundur. Diğeri ise Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü ve buna bağlı fakültelerin kurulması hakkındaki 2291 sayılı kanundur.

2252 sayılı kanun 14 maddeden oluşmuştur ve bu konuda üniversitenin yönetimi hakkında herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu kanunla kurulan İstanbul Üniversitesinin çalışma düzeni 1934 yılında Bakanlar Kurulunca kabul edilen bir yönetmelikle düzenlenmiştir (29 Mayıs 1934 tarih ve 2467 no.lu). Bu düzenlemede rektör doğrudan Millî Eğitim Bakanının teklifi üzerine üçlü kararname ile atanmaktadır. Dekanın atanması ise rektörün teklifi ile Millî Eğitim Bakanı tarafından yapılmaktadır.

Bu düzenleme ile İstanbul Üniversitesinin tüzel kişiliği ve bilimsel özerkliği kaldırılmış, Bakanlığa daha da bağımlı bir hale getirilmiştir.

31 MAYIS 1933 Tarih ve 2252 Sayılı Kanuna Göre ÜNİVERSİTE TEŞKİLÂTI

1933 reformuna gelinceye kadar olan dönemde Dar-ülfünunun kendisinden beklenen görevleri yerine getiremediği kabul edilmekte ve iki yönden eleştirilmektedir.

1. Dar-ülfünun inkilâplara karşı olumsuz tutum takınmıştır.

2. Dar-ülfünunda orijinal, ciddi, topluma yararlı bilimsel çalışmalar yapılmamıştır.

1933 reformuyla üniversitenin bilimsel özerkliğinin kaldırılması ve bakanlığa daha bağımlı hale gelmesinin yanında, Dar-ülfünunun önceki hocalarının büyük bir çoğunluğu (151 kişiden yalnızca 59'u yeni üniversiteye alınmıştır) görevden çıkarılmış ve araştırmalar sıkı bir denetim altına alınmıştır.

4- 1946-1973 DÖNEMİ

Zaman geçtikçe 1933 kanunu ile gelen anlayışın özerk bir üniversitenin gelişmesi için yeterli olmadığı ve bunu önlediği görülmüştür. Üniversitenin çağdaş fikir yapısına paralel ve bilimsel özerkliği olan bir duruma getirilmesi için 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla üniversiteye yeniden özerklik ve tüzel kişilik verilmiştir.

12 Temmuz 1948 tarihinde Teşkilat Kanunu çıkmıştır. İlk rektör merhum Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'dır. Bu kanuna göre rektör ve dekanlar tayinle değil, seçimle gelmektedirler. 1948 yılında İstanbul Üniversitesinin Fakülteleri arasında Orman Fakültesi de katıldı.

4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 1. ve 3. maddeleri Üniversitelerin kuruluş ve görevlerini açıkça ortaya koymaktadır:

Madde 1: Üniversiteler, fakültelerden, enstitü, yüksekokul ve bilimsel oluşmuş özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir.

Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde, o üniversiteyi oluşturan fakülteler de, bu kanun hükümlerine göre bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğine sahiptirler.

3. madde ise üniversitelerin görevleri ile ilgilidir.

Görülüyor ki, bu kanun üniversiteye tüzel kişiliği içinde bilim ve yönetim özerkliği getirmiş, hükümet denetimi kalkmış, ancak gelir kaynaklarının büyük bir kısmını genel bütçeden verilecek ödeneklere bağlayarak hükümete olan mali bağımlılığı devam ettirmiştir. Anlaşılacağı gibi, üniversitelerin siyasal kontrolden bağımsızlaşmaları 1946 yılında üniversite özerkliğinin kabul edilmesiyle sağlanmıştır. 115 Sayılı Kanunla bazı maddeleri değişen 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, Atatürk Üniversitesi Kanunu, Hacettepe Üniversitesi Kanunu ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kanunu ile üniversiteler bilimsel, idari ve mali yönden birbirinden tamamen farklı duruma getirilmişlerdir.

Üniversitelerin İstanbul ve Ankara gibi kentlerin dışına taşması da ancak çok partili siyasal dönem içinde olmuştur. Türk tarihinde ilk kez, 1950 yılından sonra, İstanbul ve Ankara dışındaki illerde üniversiteler açılmıştır. Ayrıca "klasik" diye adlandırabileceğimiz Ankara ve İstanbul üniversitelerinden farklı statülere sahip yeni üniversiteler de bu dönemde doğmuştur. Bunlar:

1- Ege Üniversitesi: 1955 yılında 6595 sayılı kanunla İzmir'de kurulmuştur.

2- ODTÜ: 1956 yılında Ankara'da kurulmuştur.

- 3- Atatürk Üniversitesi: 1958 yılında Erzurum'da kurulmuştur.
- 4- Karadeniz Teknik Üniversitesi: 1964 yılında Trabzon'da kurulmuştur.
- 5- Hacettepe Üniversitesi: 1967 yılında Ankara'da kurulmuştur.
- 6- Boğaziçi Üniversitesi: Amerikalıların Robert Koleji 1971 Ekiminde Devlet üniversitesi haline getirilmiştir.

5- 1973-1981 DÖNEMİ

1961 Anayasasının 120. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak 1973 tarihinde 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmıştır.

1750 sayılı yasa "Üniversiteler Kanunu" adıyla düzenlenmiş olup, sadece üniversiteler ile ilgili konuları kapsamına almış bulunmaktadır.

1750 sayılı yasa Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversite Denetleme Kurulu gibi organların tanımını yapmış ve 2. maddesinde üniversitenin tanımını şu şekilde vermiştir.²

Madde 2: Üniversiteler; fakülte, bölüm, kürsü, yüksekokul, okul, enstitü ve benzeri kuruluşlara hizmet birimlerinden oluşan özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek bilim, araştırma, öğretim ve yayım birlikleridir.

Her üniversite kendisine bağlı kuruluş ve birimlerle bir bütündür. Bir üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde bu üniversiteyi oluşturan fakülteler de bu kanun hükümlerine göre tüzel kişiliğe sahiptir. Üniversiteye bağlı diğer kuruluşların tüzel kişiliğe sahip olması üniversite senatosunun kararına bağlıdır.

1973 yılından sonraki dönemde kurulması planlanan ve daha sonraki yıllarda kurulan üniversiteler şunlardır:

- 1- Çukurova Üniversitesi — Ankara
- 2- Fırat Üniversitesi — Elazığ
- 3- 19 Mayıs Üniversitesi — Samsun
- 4- İnönü Üniversitesi — Malatya
- 5- Anadolu Üniversitesi — Eskişehir
- 6- Cumhuriyet Üniversitesi — Sivas
- 7- Uludağ Üniversitesi — Bursa
- 8- Selçuk Üniversitesi — Konya
- 9- Kayseri Üniversitesi — Kayseri

1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile Rektör ve Dekanlar seçim yolu ile işbaşına gelmeye başladılar.

6- 1981 ve SONRASI DÖNEMİ

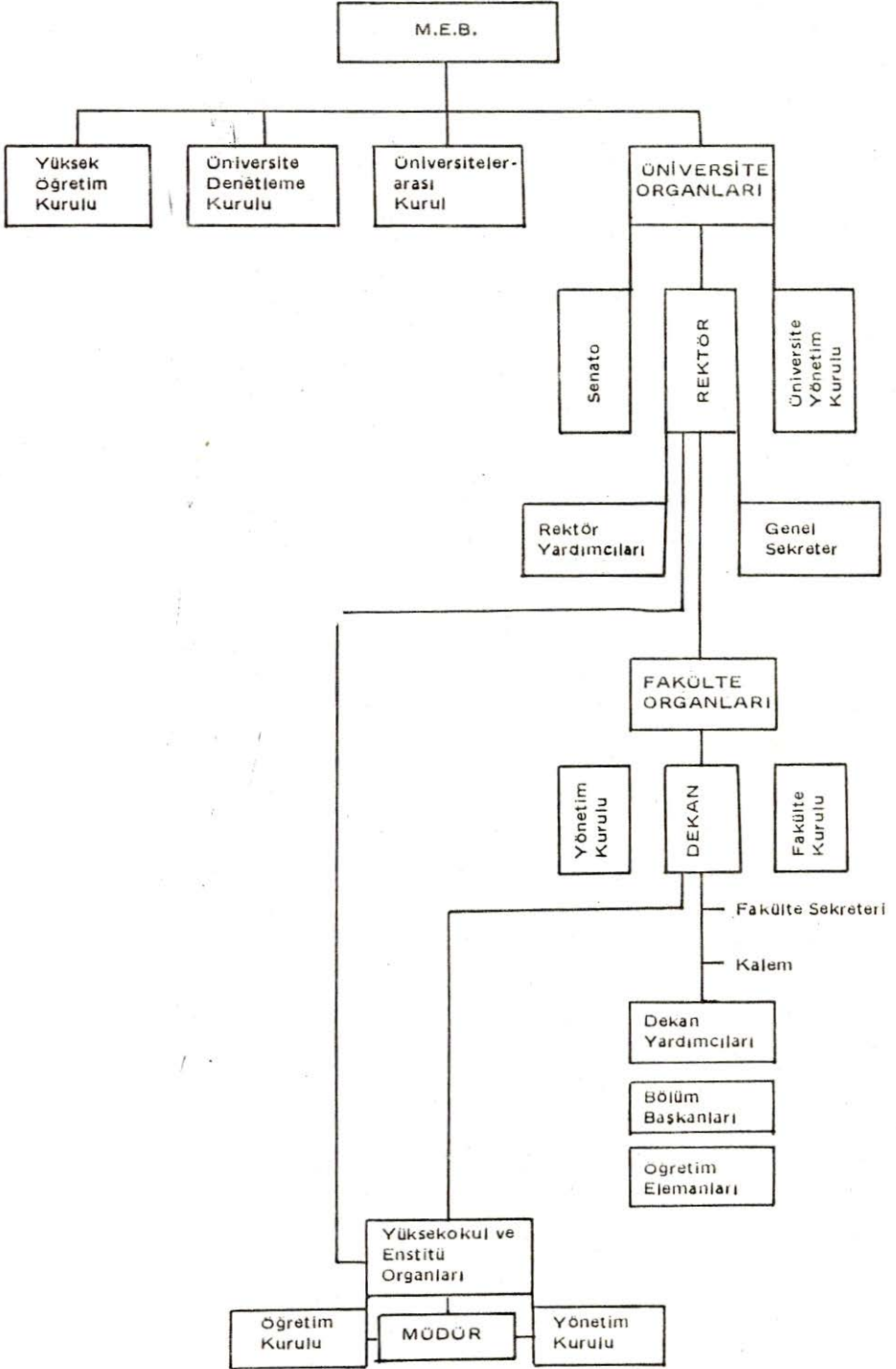
Bu dönem; şimdiye kadar üniversiteye bağlı fakülte ve yüksekokullar ile, akademi ve bazı bakanlıklara bağlı yüksek okulların (Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatına bağlı Yükseköğretim kurumları hariç) tümünü kapsamına alan, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun uygulanmaya başladığı dönemdir.

2547 sayılı yasanın çıkarılmasına gerekçe olarak ileri sürülen görüşler:

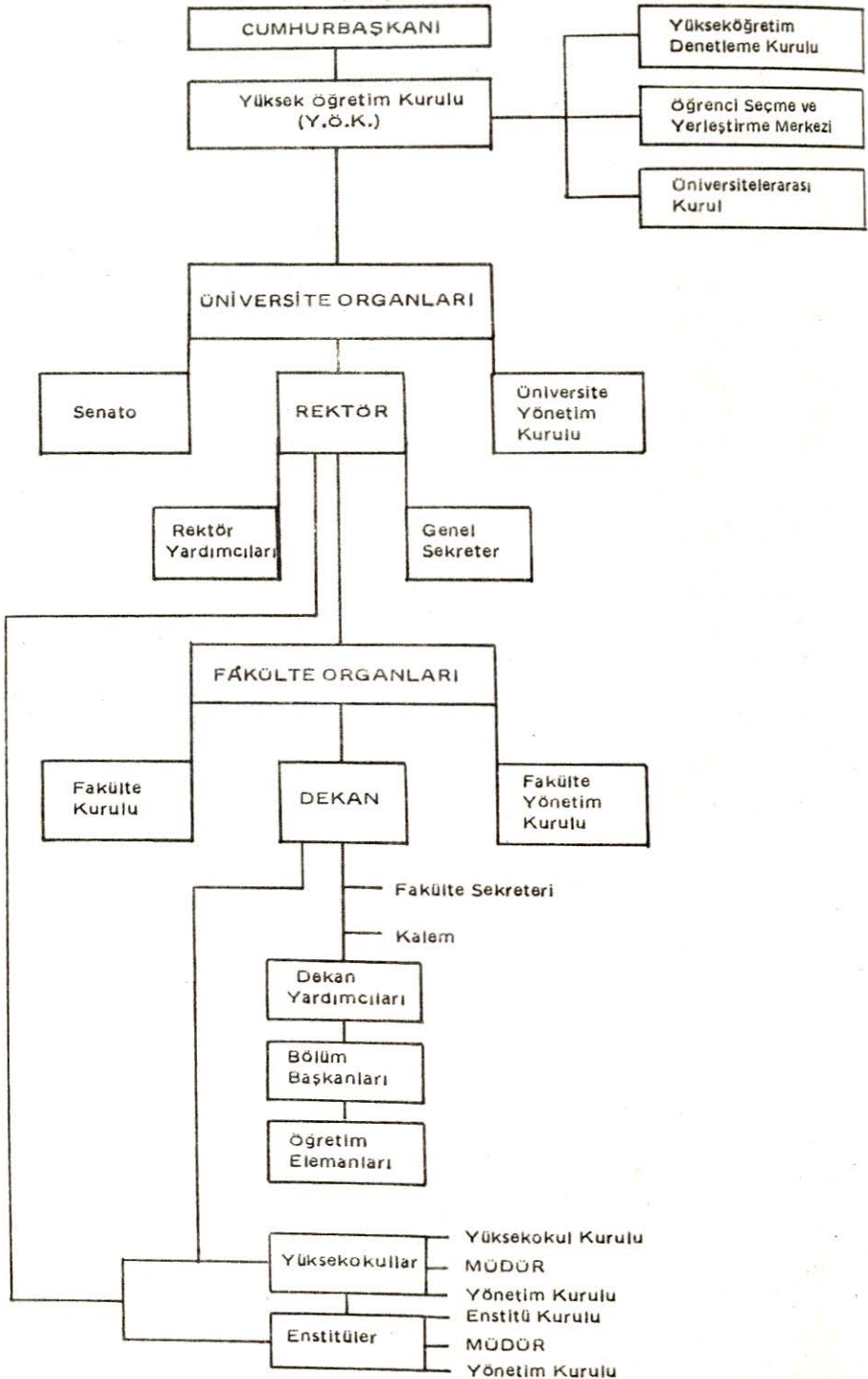
- 1- Seçime dayanan yönetim özerkliği istenildiği gibi işlememiştir.
- 2- Taşra üniversitelerinde öğretim üyesi bulunmamaya başlamıştır.
- 3- Genel düzenleme ve koordinasyonda eksiklik olmuştur.

2 Üniversiteler Kanunu. Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği Yayınları: 1, 1976.

1973 Tarih ve 1750 Sayılı Kanuna Göre
ÜNİVERSİTE TEŞKİLÂTI

1981 Tarih ve 2547 Sayılı Kanuna Göre
ÜNİVERSİTE TEŞKİLÂTI

CUMHURİYET DEVRİ ÜNİVERSİTE REFORMLARININ GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

1924 yılındaki üniversite reformuyla İstanbul Dar-ülfünunu tüzel kişiliğe ve bilimsel özerkliğe sahipken, 1933 reformuyla üniversitenin tüzel kişiliği ve bilimsel özerkliği kaldırılmış ve bakanlığa bağımlı hale getirilmiştir. 1946 reformuyla üniversite yeniden özerkliğini ve tüzel kişiliğini kazanmış ve aynı zamanda üniversiteler bilimsel, idari ve mali yönden tamamen farklı duruma getirilmişlerdir. 1973 reformu da bu anlayış içinde gelmiş ve her üniversite kendi içinde ve alt birimlerinde özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip olmuştur. Ancak, 1981 reformu ile üniversiteye bağlı tüm birim ve kuruluşlara bir bütünlük getirilmiştir.

1924 reformunda Dar-ülfünun başkanı olarak Maarif Vekili belirlenmişti. Rektörler ve dekanlar atama ile işbaşına getiriliyordu. 1933 reformunda da rektör ve dekanlar atama ile işbaşına getirilirken 1973 reformunda rektör; tüm üniversitenin öğretim üyeleri, dekan ise fakülte kurulu tarafından seçimle işbaşına getirilmeye başlanmıştı. 1981 reformu ile dekan ve rektörler yeniden atama ile işbaşına getirilmeye başlanmıştır.

Uygulanmaya konulduğu günden başlayarak yoğun tartışmalara neden olan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile 1750 sayılı Üniversiteler Kanununu karşılaştıracak olursak, karşımıza şöyle bir tablo çıkacaktır:

1- 1750 sayılı yasa "Üniversiteler Kanunu" adıyla düzenlenmiş olup, sadece üniversitelerle ilgili konuları kapsamına almıştır. Oysa 2547 sayılı yasa "Yükseköğretim Kanunu" adıyla düzenlenmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı dışındaki tüm yükseköğretim kurumları için bir düzenleme getirmiştir.

2- 1750 sayılı yasada üniversiteye bağlı fakültelerin ve hatta diğer birimlerin tüzel kişiliği ve özerkliği söz konusu iken 1547 sayılı yasada yalnızca üniversitenin özerkliği ve tüzel kişiliği sözkonusudur.

3- 1750 sayılı yasada, yasanın amacına ilişkin bir madde bulunmamasına karşın 2547 sayılı yasanın 1. maddesinde amaç şöyle belirtilmiştir:

Madde 1: Bu kanunun amacı yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşların teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim-öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları bir bütünlük içinde düzenlemektir.

4- 1750 sayılı yasada yer alan organlar 2547 sayılı yasada da yer almasına rağmen organların oluşumu, görev ve yetkileri açısından büyük değişiklikler getirilmiştir.

SONUÇ

Üniversitenin ilk kuruluşundan başlayarak, uygulamada görülen aksaklıklar nedeniyle yapılan reformların sonuncusu olan 2547 sayılı yasa henüz oldukça yeni bir uygulamadır. Bu nedenle yasa şu ana kadar işleyişi ile ilgili olarak olumlu ya da olumsuz eleştiriler almış olmakla birlikte, gerçek işlevini görmek için zamana bırakmanın uygun olacağı kanısındayız.

KAYNAKLAR

1. AYNÍ, Mehmet Ali. *Dar-ül Fünun Tarihi*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1927.
2. KAYA, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*. Ankara: Erk Matbaa, 1981.
3. Üniversiteler Kanunu. Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği Yayınları: 1, 1976.
4. Yükseköğretim Kanunu. İstanbul Üniversitesi Yayınları: 3171, İstanbul, 1983.